

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIJ TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

TERMIZ IQTISODIYOT VA SERVIS UNIVURSITE TI

“ILMIY TADQIQOT METODOLOGIYASI”

O'QUV DASTURI

Bilim sohasi: 400000 – Biznes, boshqaruv va xuquq
Ta'lim sohasi: 410000 – Biznes va boshqaruv
Mutaxassislik: 70410102-Iqtisodiyot

Fan/modul kodi ITM 1105	O'quv yili 2023-2024	Semestr 1	ECTS-kreditlar 5,0
Fan/modul turi Majburiy	Ta'lim tili O'zbek/rus		Haftadagi dars soatlari 5
Fanning nomi	Auditoriya mashg'ulotlari (soat)	Mustaqil ta'lim (soat)	Jami yuklama (soat)
1. "Ilmiy tadqiqot metodologiyasi"	60	90	150
2.	<p>I. Fanning mazmuni</p> <p>Fanni o'qitishdan maqsad – tadqiqot olib borish texnologiyasi, yangi bilimga erishish yo'llari va usullari, empirik va nazariy tadqiqot metodologiyasi, olingan natijalardan nazariy va amaliy yo'nalishlarda foydalanish haqida bilim berish, tadqiqotchilik ko'nikmasini takomillashtirishdan iborat.</p> <p>Fanning vazifasi- magistrant va yosh olimlarda nazariy va amaliy (tajriba) tadqiqot o'tkazish malakasini shakllantirish;</p> <ul style="list-style-type: none"> - ilmiy tadqiqotni tashkil qilish, uni amalga oshirish rejatalari va bosqichlarini ishlab chiqishni o'rganish; - ilmiy ijod qilish yo'llari va mexanizmlari haqida zamonaviy tasavvurlarni hosil qilish; - ilmiy tadqiqot olib borish sharti bo'lgan tanqidiy fikrlash qobiliyatini takomillashtirish; - fan va texnologiyada paydo bo'layotgan innovatsion g'oyalarni va loyihalarni bilib borish va o'zlashtirish uquvini shakllantirishdan iborat. <p>II. Asosiy nazariy qism (ma'ruza mashg'ulotlari)</p> <p>II.1. Fan tarkibiga quyidagi mavzular kiradi:</p> <p>1-mavzu: «Ilmiy tadqiqot metodologiyasi» fanining predmeti, maqsadi va vazifalari</p> <p>Bilish va ilmiy bilish tushunchalari. Kollej va bakalavriat bosqichlarida o'zlashtirilgan bilimlarni xususiyati. Magistraturada o'zlashtiriladigan bilimlarni muammoli va ijodiy xarakterga ega bo'lishi. Fan tushunchasi. Fan ijtimoiy institut sifatida. Fanning tashkiliy strukturasi. Ilmiy tadqiqot va uning metodologiyasi. Metodologik fikrlash va uslubiy aniqlik tushunchalari. «Ilmiy tadqiqot metodologiyasi» fanining predmeti, maqsadi va vazifalari.</p> <p>2-mavzu: Tadqiqotchi faoliyati va unga qo'yiladigan malakaviy talablar</p>		

Ilmiy ish sifati. Kasbiy malaka tushunchasi. Kasbiy malaka uchun zarur bo'lgan sifat va xislatlar. Ilmiy tadqiqot motivatsiyasi. Kasbiy malakaning ma'naviy-ruhiy asoslari. Ilmiy maktab va uning an'analari.

Tadqiqotda ketma-ketlik va mantiqiy izchillik. «Ilmiy tadqiqot metodologiyasi» tushunchasi. Tadqiqot texnologiyasi ilmiylik standartini ta'minlaydigan talablar tizimi sifatida. Tadqiqot texnologiyasiga oid asosiy talablar.

Zehn tadqiqotining intellektual quroli sifatida. Zehn tushunchasi. Zehn kuchini o'stiradigan ruhiy-emoitsional omillar. Ishchanlik va tirishqoqlik izlanish samaradorligini oshiradigan ruhiy-energetik zaxira sifatida. Ilmiy mehnat gigienasi.

Tadqiqot samaradorligini ta'minlash. Fanda mehnat samaradorligiga erishishni ob'ektiv va sub'ektiv omillari. Tadqiqot individual va jamoaviy ilmiy mehnat birligidir. Tadqiqotda ilmiy an'ana va vorislikni davom ettirish – ma'naviy va metodologik qonuniyat sifatida.

3-mavzu: Fanda ijod qilish

Ijodiyot tushunchasi. Ijodiy tafakkur va ijtimoiy-ijodiy faoliyat. Ijodiyot turlari: ilmiy ijodiyot, badiiy ijodiyot, texnik ijodiyot, kashfiyot, ixtiro. Ilmiy tadqiqotda ijodiy jarayon. Tafakkur teranligi va ijodiyot. Tadqiqotning barcha bosqichlarida namoyon bo'ladigan ijodiy jarayonlar.

Tadqiqotda ilmiy ratsionallik normalari. Mantiqiylik va ratsionallik (oqilonalik) – tushinish va tushuntirishda asoslash va isbotlash vositalari sifatida.

Ziddiyatli muammolar sohasida ratsionallik normalarini cheklanganligi. «Noratsionallik» tushunchasi. Noratsionallik aql nazorat qilmaydigan xislat sifatida. Ruhiyatda ong osti qatlami. Noratsionallikni turlari. «Intuitsiya» tushunchasi.

Tadqiqotda yangilik yaratish bosqichlari. Yangi g'oyani vujudga kelishni inkubatsion davri. Bilish insayti (g'oyani nogahon, to'la yoritishishi). Ilmiy ijodiyotning siklik (davriy) qonuniyatlari.

4-mavzu: Ilmiy tadqiqot tushunchasi

Bilish inson faoliyatini tarkibiy qismi sifatida. Ixtisoslashmagan va ixtisoslashgan bilish. Ilmiy bilish tushunchasi. Ilmiy bilish va tadqiqot faoliyati. Ilmiy tadqiqot tushunchasi. sivilizatsiyalar tarixida ilmiy tadqiqotning ilk ko'rinishlari. Tadqiqotda ilmiylik mezonlari. Ilmiy tadqiqot turlari. Ilmiy tadqiqot strukturasini.

Ilmiy bilish darajalari va shakllari. Empirik tadqiqot va uning xususiyatlari. Nazariya bilish darajasi: mohiyat va namoyon bo'lishi. Ilmiy bilish shakllari: muammo, g'oya, gipoteza va nazariya.

5-mavzu: Ilmiy tadqiqot mavzularini asoslash metodologiyasi

Fanning strukturaviy birliklari tushunchasi. Fanda sohaviy bo'limish. Ilmiy izlanish tarmoqlari. Tadqiqotning tizimli-strukturaviy unsurlari: ilmiy yo'nalish, maqsadli-dasturiy izlanish kompleksi, muammo va mavzu. Ilmiy muammo tushunchasi. Muammo va muammoli vaziyat. Ilmiy muammoni tavsiflash. Muammoni tavsiflashda qo'llaniladigan me'yoriy talablar. Muammoning ishlanganlik darajasi.

Mavzu muammoni tarkibiy qismi sifatida. Mavzu tushunchasini tahlili. Mavzuni asoslashga qaratilgan metodologik qoidalar. Tadqiqot mavzusi samaradorligi. Tadqiqot samaradorligini aniqlovchi iqtisodiy ko'rsatkich. Fundamental va nazariy tadqiqot samaradorligini xususiyatlari. Tadqiqotda izlanish bosqichlari. Tadqiqot maqsadi va vazifalarini belgilash. Ilmiy tadqiqot ishlari bosqichini standart modeli.

6-mavzu: Ilmiy tadqiqotda axborot izlash va qayta ishlash

Axborot tushunchasi. Axborot va bilish, ularni nisbati muammosi. Axborot tizimlari, texnologiyasi va vositalari. Informatika, uning predmeti va funksiyalari.

Axborotni izlash metodologik muammo sifatida. Axborotni izlashni uslubiy qoidalar. Axborot mahsuloti va manbalari. Birlamchi va ikkilamchi axborot manbalari.

Axborot va fakt. Fakt tushunchasi. Ilmiy faktning sifat belgilari. Faktmi to'plash va qayta ishlash. Faktlarni tahlil qilish va umumlashtirish. Ilmiy adabiyot bilan ishlash. Ilmiy adabiyotni o'qish texnologiyasi. Adabiyotda berilgan g'oya va konsepsiyalarni izchilligi, isbot mantig'i va asostanganligiga e'tibor berish.

7-mavzu: Tadqiqot metodi va metodologiyasi

Bilish inson faoliyatini bir turi sifatida. Faoliyat va usul tushunchalari. Usuldan foydalanishning ijobiy natijalari.

Izlanish ob'ekti va usul. Usulning ob'ektiv va sub'ektiv jihatlari. G.Galiley va R.Dekart ishlab chiqqan metodologik g'oyalar. XX asrda klassik fanlar paradigmasidan noklassik izlanish paradigmasiga o'tish va metodologik yangilanishlar. Tadqiqot usulini tanlashda amal qilinadigan metodologik talablar.

Metodologiya tushunchasi. Metodologiyaning mazmuni, predmeti va vazifalari. Postnoklassik ilmiy bilish bosqichiga o'tish va yangi metodologik yondoshuvlar. Tadqiqot metodologiyasi va izlanish samaradorligi masalasi. Tadqiqot usullari tasnifi. Eng umumiy, umumilmiy va maxsus ilmiy tadqiqot usullari.

8-mavzu: Empirik tadqiqot usullari

Empirik ma'lumotlar tadqiqot ashyosi sifatida. Empirik tadqiqot usuli tushunchasi. Empirik tadqiqot usulini samarali jihatlari. Kuzatish usuli. Kuzatish usuliga oid metodologik talablar. Kuzatish usuli turlari.

«Innovatsiya Ziyoy», 2022, 218b.

5. В.К. Новиков *Методология и методы научного исследования*. Курс лекций. — М.: Алтаир — МГАВТ, 2015.— 212 с.8.

6. Шермухамедова Н.А. *Илмий тадқиқот методологияси*. Дарслик. - Т.: «Фан ва технология», 2014 - 464 бет

Qo'shimcha adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" gi Farmoni, 28.01.2022 yildagi PF-60-son. www.lex.uz

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti S'h.Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 29.12.2020. <https://president.uz/uz/lists/view/4057>

3. Kerry Ye. Howell. *The philosophy of methodology*. India 2013

4. Саифназаров И., Никитченко Г, Косимов Б. *Методология научного творчества*. — Т.: Янги аср авлоди, 2004

5. Qo'shoqov.S'h.S.Ilmiy tadqiqot metodologiyasi. Samarqand: SamDU, 2014 134 b.

Axborot manbaalari

1. www.gov.uz - O'zbekiston respublikasi hukumat portali

2. www.lex.uz — O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi

3. www.tradingeconomics.com — экономические показатели

4. www.ziyonet

7. O'quv dasturi Oliy ta'lim yo'nalishlari va mutaxassislari bo'yicha O'quv-uslubiy birlashmalar faoliyatini Muvofiqlashtiruvchi Kengashining 2023- yil 29-avgustdagi 4-sonli bayonnomasi bilan ma'qullangan namuna asosida ishlab chiqilgan va Termiz iqtisodiyot va servis universiteti Kengashining 2024 yil 30 avgustdagi 1/3-sonli bayonnomasi bilan tasdiqlangan.

Fan/modul uchun mas'ul:

T.A.Mamadjanova – TerDU, "Iqtisodiyot" kafedrası dotsenti, iqtisodiyot fanlari falsafa doktori.

Taqrizchilar:

O.Q.Xatamov – TerDU. Kompyuter va dasturiy injenering kafedrasimudiri, i.f.d., professor.

Abdulxaeva G.M. – TerDU. Turizm va mehmonxona xo'jaligi kafedrası mudiri, i.f.f.d., dotsent

3.	<p>Mustaqil o'zlashtiriladigan mavzular bo'yicha talabalar tomonidan referatlar tayyorlash va uni taqdimot qilish tavsiya etiladi.</p> <p>V. Fan o'qitilishining natijalari (shakllanadigan kompetentsiyalar)</p> <p>Fanni o'zlashtirish natijasida talaba:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ilmiy tadqiqot olib borishning metodologik asoslari, ilmiy ijod qilishning zaruriy ob'ektiv va sub'ektiv shart-sharoitlari, qonuniyatlari va mexanizmlari, ilmiy tadqiqotning mantiqiy tuzilmasi, ilmiy yo'nalish va mavzu tanlash, ilmiy axborot, fakt va ma'lumotlar bilan ishlash, ilmiy ish va dissertatsiyani rasmiylashtirish va joriy qilish qoida va talablarini to'g'risida <i>tasavvur va bilimga ega bo'lishi</i>; • hozirgi zamon postnoklassik fan va texnologiya yutuqlari hamda eng yangi fan yo'nalishlari metodologiyasini <i>tasavvurga ega bo'lishi</i>; • tadqiqot samaradorligini oshirish, tadqiqot jarayonini tavsiflash va ta'riflash, empirik va nazariy tadqiqot usullarini o'rganish, ilmiy matn yozish o'quvini shakllantirishi, olingan natijalarni amaliyotga tatbiq qilish ko'nikmalariga <i>eга bo'lishi kerak</i>.
4.	<p>VI. Ta'lim texnologiyalari va metodlari:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ma'ruzalar; • real vaziyatga asoslanadigan amaldagi ishlarni baholash; • esse, tezis va maqolalar yozish; • vaziyatli topshiriqlarni (keys-stadi) yechish; • loyiha ishi bajarish; • mustaqil ishlarni baholash; • taqdimot tayyorlash; • turli darajadagi testlarni o'tkazish;
5.	<p>VII. Kreditlarni olish uchun talablar:</p> <p>Fanga oid nazariy va uslubiy tushunchalarni to'la o'zlashtirish, tahlil natijalarini to'g'ri aks ettira olish, o'rganilayotgan jarayonlar haqida mustaqil mushohada yuritish va joriy, oraliq nazorat shakllarida berilgan vazifa va topshiriqlarni bajarish, yakuniy nazorat bo'yicha test yoki yozma ishni muvaffaqiyatli topshirish.</p>
6.	<p>Asosiy adabiyotlar</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirishda iqtisodiyot sohalari va tarmoqlarining ishtirokni yanada kengaytirish chora-tadbirlari to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 27 iyuldagi PQ - 3151-son qarori. 2. Перегудов,Л.В, СаидовМ.Х, Аликулов Д. Илмий ижод методологияси. –Тошкент: «Молия» нашриёти, 2002. 3. Qo'shoqov.Sh.S.Ilmiiy tadqiqot metodologiyasi.Samarqand: SamDU, 2014 134. b 4. K..J.Tulenova Ilmiy tadqiqot metodologiyasi. Darslik. – Toshkent:

O'ichash usuli. O'ichash usuli etaloni. Etalonda ifodalangan standart birliklari.

Metrologiya fan sifatida. Metrologiyaning asosiy vazifalari. O'ichov shkalasi. O'ichash shkalasi turlari.

Taqqoslash usuli. Taqqoslash usulini boshqa usullar bilan bog'liqligi. Taqqoslash usulidan foydalanish qoidalari. Taqqoslash va qiyosiy tahlil.

Tavsiflash usul sifatida. Tavsiflashning metodologik funksiyalari. Tavsiflashda amal qilinadigan qoidalar.

9-mavzu: Eksperimental tadqiqotlar

Eksperimental fanlar metodologiyasining vujudga kelishi (F.Bekon, Nyuton, Faradey, Maksvell va boshqalar). Eksperiment tushunchasi. Eksperiment usulining xislatlari. Eksperiment tasnifi.

Eksperiment rejallashtirish. Eksperiment rejasida belgilangan tadbirlar. Eksperimentda monitoringni amalga oshirish Eksperiment metodikasi.

Eksperiment natijalarini tahlil qilish va baholash. Eksperimental ko'rsatkichlarni qayta ishlash usuli. Matematik o'ichash nazariyasi. Ekstremental xatoliklar va ularni o'ichash usuli. Eksperiment natijalarini taqqoslash va qayta ishlash.

Umumilmiy eksperimentlar. Xayoliy eksperiment usuli va uning ijodiy imkoniyatlari. Xayoliy eksperiment strukturasini. Xayoliy eksperiment usulini ustunliklari. Matematik eksperiment tushunchasi. Matematik eksperiment usulining afzal jihatlari. Matematik eksperimentning texnologik bosqichlari. Kompyuterli eksperiment usuli. Kompyuterli eksperiment usulini ijodiy imkoniyatlari. Kompyuterli eksperimentda dastur va eksperli baholash tizimi birligi.

Tabiiy va ijtimoiy-gumanitar fanlarda kompyuterli eksperiment usulidan samarali foydalanish.

10-mavzu: Ilmiy tadqiqotda modellashtirish

«Model» va «modellashtirish» tushunchalari. Modellashtirishda model va asl ob'ekt o'rtasidagi munosabat. Modellashtirish usuli va uning turlari. Modellashtirish usulining universalligi. Matematik va kompyuterli modellashtirish. Fanda kompyuterli modellashtirish, undan foydalanish samaradorligi.

11-mavzu: Nazariy tadqiqot usullari

Nazariy tadqiqot ob'ekti va uning xususiyatlari. Analiz usuli. Tahlil natijalarini tavsiflash. Tahliliy tavsiflash xislatlari. Sintez usulida birlashtirish va umumlashtirish qoidalari. Analogiya usuli. Analogiya usulini metodologik xususiyati va asosiy turlari. Analogiya usulidan foydalanish qoidalari. Gipotetik usul. Gipotetik usulning umumiy, juz'iy va yakka ko'rinishlari. Formallashtirish usuli. Formallashtirish usulidan

foydalanish sohalari. Mavhumlashtirish usuli, uning metodologik samaradorligi. Umumlashtirish usuli. Umumlashtirish nazariy tadqiqotning samarali usuli sifatida. G'oyalari, tamoyillar va qonuniyatlar umumlashtirish usulidan foydalanish natijasi sifatida.

12-mavzu: Tadqiqotda nazariy muammolar, ularni hal qilish yo'llari va bosqichlari

Nazariy tadqiqot tushunchasi. Nazariy tadqiqot: xususiyati, maqsadi va vazifalari. Nazariy muammo va uni hal qilish yo'llari. Nazariya tushunchasi, uning tor va keng talqinlari. Nazariya strukturasi. Nazariya va ta'limot; umumiylik va farq. Nazariyaning tavsiflash, tushuntirish va bashorat qilish funksiyalari. Nazariya va fakt, ular o'rtasidagi bog'lanish. Nazariy tadqiqot bosqichlari. Nazariy tadqiqot jarayoni va bosqichlari xususida V.P.Branskiy g'oyalari.

13-mavzu: Ilmiy tadqiqotda argumentatsiya va bahsni o'tkazish metodologiyasi

Ilmiy tadqiqot jarayoni va natijalarini tekshirish zaruriyati. «Argument» va «argumentatsiya» tushunchalari. Argument isbotni tarkibiy qismi sifatida Argumentni chin bo'lishning mantiqiy qoidalarini. Isbot tushunchasi. Isbotning tarkibiy qismlari. Tezis, dalil va namoyish. Tezisni ifodalash qoidalarini. Isbotlashda dalilni roli va ahamiyati. Namoyishni mantiqiy funksiyasi. Raddiya isbotni turi sifatida Raddiyani ishlatish holatlari.

Ma'naviy hayotda bahsni vujudga kelishi. Fanlar tarixida bahs va munozaralarni roli va ahamiyati. Ilmiy diskussiya tushunchasi. Fan paradigmasini almashishi sharoitida diskussiyadan foydalanish zaruriyati. Diskussiyaning samarali xislatlari. Diskussiyani o'tkazish qoidalarini. Diskussiyada tolerantlik tamoyiliga tayanish.

14-mavzu: Ilmiy tadqiqot natijalarini rasmiylashtirish va joriy qilinishi

Ilmiy tadqiqot natijalarini rasmiylashtirish: ijtimoiy mohiyati va shakllari. Rasmiylashtirilgan ilmiy ish qadriyat va intellektual mulk sifatida. Ilmiy ish matni, materialni bayon qilish qoidalarini. Ilmiy matn kompozitsiyasi, undagi mantiqiy va strukturaviy izchillik. Matnmi yozishda ustubiyat, orfografik va punktuatsion qoidalariga qat'iy amal qilish. Ilmiy ishning bibliografik apparati. Adabiyotni qayd qilish va ixtibos qoidalarini. Annotatsiya va referat tuzish. Avtoferat yozish. Qo'l yozmani tahrir qilish. Dissertatsiya tushunchasi. Dissertatsion tadqiqotning metodologik, nazariy, ijodiy va amaliy jihatlari. Dissertatsiya oldiga qo'yilgan vazifa va talablar. Magistrlik dissertatsiyasi tushunchasi. Magistrlik dissertatsiyasini tuzilishi. Magistrlik dissertatsiyasining tayyorlash tamoyillari va qoidalarini. Dissertatsion tadqiqotning nazariy va amaliy samaradorligi, uni

rasmiylashtirish qoidalarini. Magistrlik dissertatsiyasini himoyaga tayyorlash, taklif va tavsiyalar ishlab chiqish, ilmiy natijalarini ishlab chiqarishga joriy qilinishi.

III. Seminar mashg'ulotlari bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar

Seminar mashg'ulotlar uchun quyidagi mavzular tavsiya etiladi:

1. «Ilmiy tadqiqot metodologiyasi» fanining predmeti, maqsadi va vazifalari.
2. Tadqiqotchi faoliyati va unga qo'yiladigan malakaviy talablar.
3. Fanda ijod qilish
4. Ilmiy tadqiqot tushunchasi
5. Ilmiy tadqiqot mavzularini asoslash metodologiyasi
6. Ilmiy tadqiqotda axborot izlash va qayta ishlash
7. Tadqiqot metodi va metodologiyasi
8. Empirik tadqiqot usullari
9. Eksperimental tadqiqotlar
10. Ilmiy tadqiqot modellashtirish
11. Nazariy tadqiqot usullari
12. Tadqiqot nazariy muammolari, ularni hal qilish yo'llari va bosqichlari.
13. Ilmiy tadqiqotda argumentatsiya va bahsni o'tkazish metodologiyasi
14. Ilmiy tadqiqot natijalarini rasmiylashtirish va joriy qilinishi

Seminar mashg'ulotlar multimedia qurilmalari bilan jilhozlangan auditoriyada bir akademik guruhga bir professor-o'qituvchi tomonidan o'tkazilishi zarur. Mashg'ulotlar faol va interaktiv usullar yordamida o'tilishi, mos ravishda munosib pedagogik va axborot texnologiyalar qo'llanilishi maqsadga muvofiq.

IV. Mustaqil ta'lim va mustaqil ishlar

Mustaqil ta'lim uchun tavsiya etiladigan mavzular:

1. Ilmiy bilish. Ilmiy tadqiqot va metod.
2. Buyuk allomalarimiz ijodiyotida tadqiqot metodologiyasi masalalari.
3. Ilmiy tadqiqot metodologiyasi: maqsadi, mazmuni va funksiyalari
4. Tadqiqotchi faoliyati va unga qo'yiladigan talablar
5. Ilmiy tadqiqot texnologiyasi
6. Ilmiy tadqiqot: darajalari, strukturasi va shakllari.
7. Ilmiy muammo: mohiyati va xususiyatlari
8. Ilmiy tadqiqotda axborot bilan ishlash
9. Fanda metod va metodologiya masalalari
10. Kompyuterli eksperiment, uning imkoniyatlari va samaradorligi.
11. Nazariy tadqiqot: xususiyati, maqsadi va vazifalari